

ԸՆԴԴԻՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

“ՊԱՏԿԵՐԱՇՐԻՔ ԲՆ. ՊԱՏՄՈՒԹԵՆՆ”

ՔՆՆԵՐԱՅԻՆՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐԺԵՐԸ

Վննագատութիւնը շատ բան կը լուսաորէ, կը հաստատէ կամ կը — խախտէ: Հրապարակ ելած ամէն գործ՝ երևման օրն իսկ, հրաւեր կը կարգայ թիւը ու դեմ խորհրդածութիւններ լսելու ի լուսաորութիւն: Բայց գրքի մը (նշնպէս գործառնութեան մը) նպատակը, ծրագիրը, գործելու սահմանը, միջափայլը (ինչպէս կ'ըստին) աչքի առջեւ ունենալ պէտք է, որպէս զի ըստ այնմ քննագատութիւնն ալ ունենայ իւր արժէքը: Արդ մեր հրատարակութեան նպատակն էր «Հայերէն անուններու մէջ միօրինակութիւն մտածանել, հաշտեցնելով իրարու հետ շատ մը դասաւորութիւններ» (Բուսաբանութիւն, Յատաշար, էջ Գ.) Դարձեալ այլուր աւելի որոշ ըսած ենք. «...Ահագին դժուարութեանց կը հանդիպի Բն. Պատմ. յօրինելու գողը, քանի որ անոնք Բուսաբանութեան մէջ կայ հայ լեզուին մէջ, տարբեր ըստ գաւառի, տարբեր նաեւ ըստ այլեւայլ կարծեաց: (Անդ, էջ Դ.): «Անուններու լարիւրիմոսն ազատելու համար ըսած ենք ուրիշ անգ մը (Կենդանաբանութիւն, Յատաշար, էջ 4.) ջննդանք գործածութեան մէջ եղած բառերը պահել եւ աշխատիլ որ գոնէ այս բառերու միօրինակութեան փոքր ինչ նպատակով ըլլայ մեր գասագիրքը, պակաս անունները լրացուցնել լատիներէնէ կամ գերմաներէնէ թարգմանելով»:

Ուրեմն երբ մեր նպատակն է «Հաշտեցնել իրարու հետ շատ մը դասաւորութիւններ» հակառակ առումներն, եւայն, հարկաւ ստիպուած էինք մեր նպատակին հասնելու համար, ամփոփել այս անուններն եւ ընդհանրապէս փակագծի մէջ կամ կոմայ մը նշանակել: Այս մեր դասագրքերու գլխաւոր մէկ յատկութիւնն է, որուն մեծ խնամք տարած ենք, բայց ինչպէս պիտի տեսնենք, հաւանութիւն չէ գտած Գ.(այլուստ) Ա(նգրգասեան) անուն անձէն, որ հրապարակաւ իսկուս է, բայց մասնագէտ ընդապառնում ալ, չենք կարծեր, վասն զի հակառակ համոզման հասանք իւր քննագատութիւնները կարգաւոր (ա, «Մասն. Թիւ 193, 194, 197, 198»), Համառօտիս յոռաջ բերինք իւր քննագատած կէտերը: 1. Իւր գտած մեր երկու գրքերն «Իր

բնութիւնը ոչնչորոշին», եւ 2. «Իրբեւ դասաւորութիւն»:

Ա. Իբեւ քննութիւնը ոչնչորոշին «պիտի ծանրանայ քննագատն այն բառերու վրայ զոր հեղինակը գործածած է հոստիւլ, չէրիւլ եւ հնչիւնիւլ, եւ սակայն «Իրբեւ գիտական գիրք ընդունելու որ տառամանն (եղբր) գիտականք (այսինքն անիւ ճիշդ՝ Գ. Ա. Ի պէս գիտականք) «մէջը գործածուած գիտական բառերուն համար»:

Դեմ կը խօսի քննագատը լրագրութեան եւ Միօրինակութեան միջեւ հիմա գործածուած գիտական բառերու վրայ եւ գաւառական բառերու՝ հիւսիս եղած ուշագրութիւնը կը գողնէ: Իւր պարտաւ (նշն իսկ անունները տալով) մեզմէ յոռաջ բնական պատմութիւն գրողները՝ գաւառական բառերը սխալ եւ անյարմար տեղեր գործածելուն համար, եւ խաղը կոչուի մը կու տայ մեզի հետեւեալ խօսքերով. «Իսկ Հ. Մեմէվիշեան... կարելի եղած խնամքը (մենք նոսրագրած ենք) տարած է որքէն հոյսութիւն ունեցող Բուսաբանութիւն ջոննեցող բառերն որոնք են» գործածութեան կէտն եւ փոքր ճշգրտութեամբ: Ասի խիստ մեծ աշխատութիւն մըն է եւ մասնագէտ ու ինքիւր տեղին վրայ քննող բազմաթիւ անձերու աշխատակցութեամբ միայն կրնայ սպասուած կատարելութեան հասնիլ: Այս պատճառաւ ցուցնելով հանդերձ այն օրինակը (քիչ մը ետքը պիտի տեսնենք քննագատին սխալ համարածներուն մեծազոյն մասը), որ այս տեսակետով կը գտնուին Հ. Մեմ. Ի գրքերուն մէջ, կը շնորհաւորեմ զինքն այս մասնաւոր ջանքերուն համար զոր տարած է այս բառերը ճշգրտել: Միայն կարծեաց տարբերութիւն կը գտնէ մեր Հեղինակը բառերուն (որոնց համար փութեամբ ըստիւ թէ շատ քիչ հեղինակած ենք) կամ ուրիշներու հեղինակութեան ընտրանքը առած ու գործածած. գիտական բառերու մասին, պիտի ցուցնէ Պր. քննագատը թէ «այդ երբ բառերն եկած են խճողներու արդէն խճողութեան մեր ինքնահայտ գիտական բառերու շէնքը» Մեր նշանակած կամ իւր հոմանիշ հաւաքած բառերը կոմայ եւ կամ աւելի սուղ փոփոխուած ինքնակերպ անպատեհութիւն կը համարի. այսպէս ոչնչորոշ կամ ոչնչոր ըսելը. Իրոյ (այս, իսկ, առաջ եւն), եւ Իսի (Իրոյ, Իրոյանք) գրելը: Եւ վերջապէս կը հետեւցնէ թէ «այդ տեսակ բառերով ձեւաբաժնուած գասագիրք մը աշակերտին ձեռքը չի արուիլ (ըստեմ, խորհրդայն քար մը), այլ զորպացած եւ մատն-

նագրութեան պատճառաւոք (?) պատմութիւնը եւ երկասարգներու կրնայ իւր ընթերցանութեան գիրք ծառայել:

Մինչեւ հոս մեր քննադատը:

Մեր գրքերուն ծրագիրը պատրաստելու տեսնելու զուշկան ինչ պո շնորհակալութիւնն եւ մէկ հարուածով (այսինքն մինչեւ հիմա գործածուած բառերու լեզուին տեսնել ընելով) ինչպէս քննելու կ'ըլլային թէ մեր գրքերը, եւ թէ մանաւանդ մեր ինքնին եւ հոսորդին ոչնչորդ ինքնինը, բայց 1. ինչպէս հասնել մեր նպատակին, այլ պարզապէս բազմաթիւ բն. Պատմութիւններու նման գիրք մը հրատարակած կ'ըլլային: 2. Բնական Պատմութիւն յորինող գիտնականաց վրայ պիտի ազդէր մեր ձայնը, այսինքն բազմաթիւ բառերու մէջէն թէ մեր միայն ընտրէինք, ամէնքը պիտի հաւանէին միշտ այս մէկ բառը գործածելու: 3. Եթէ այլեւայլ բն. Պատմութեանց մէջ գործածուած բառերը (նոյն իսկ՝ գաւառականները) քովէ քով չհարկէինք, շատ կարելի է որ շատ շատ բառեր կարծուէին: 4. Ինչպէս թիւ մը ետքը պիտի տեսնենք, անհրաւիրուած կ'ըլլային նոյն իսկ գաւառական բառերու նկատմամբ, եթէ մէկ գաւառի յատուկ տունը, միւսը զանց տունէն: Եթէ այս կէտերն աչքի առջեւ ունենար Պր. քննադատը, պիտի տեսնէր թէ միայն ստով կցած են մեր գրքերն իրենց նախորդներուն վրայ առաւելութիւններ ունենայ: Մենք աւելի հեռուն մտածած ենք 14 տարի աշխատելով այս գրքերու վրայ. այս տեսակ մը «ագագութիւն» ունեցանք որ մեր մատենագրական ու գիտական բառերը զուր չմնան մեր երկասիրութենէն: Գիտնական բառեր են հաւասարապէս ունեւոր եւ ունեւոր. Ինչպէս կրնայ ստգտանել զմեզ Պր. Գ. Ս. Թէ այս երկու բառերն ինչով մը կցած ենք իրարու. եթէ միայն ունեւոր ընդունէինք, կրնայ այն տեսնել քննադատը (որ ինչպէս կ'երեւայ՝ եւ հաստատ ապացոյցներ ունինք այսպէս ընելով՝ à tout prix իւր քննադատականին մէջ պիտի յայտնէր ստգտական կէտեր այլ) առարկել թէ ինչո՞ւ ունեւորն ի բաց թողած ենք...: Քանի որ ընդհանուր գործածութեամբ նուիրագործուած չէ բառ մը Պր. քննադատին առաջադիւր եղանակը մեզին համար կամ յոյնադաստանով պիտի երեւար, եւ կամ մեր հնչեմունքներուն ուրիշներուն «կենդանի», բայց այս վերջին դատապարտելի կէտն արդէն գործարդուներ կան. ... մենք չուզեցինք անոնց թուել ըլլալ: Թէ այս կերպն աւելի իսհեմական էր՝

քննադատութեան առջեւ կրնան վկայել իրագեկները:

Մինչեւ հիմա ըստածներուն իւր օրինակ պիտի ծառայէ՝ քննադատին առաջարկած բառերուն հետեւեալ քննադատութիւնը:

Նոթելով, որոշորէն = բլնով եւ քորով կ'ըստի եղեր, կարելի է, բայց չենք կարծեր, վասն զի մեր հեղինակած բառերը չեն ասորը cellule (cellula) բառին գիմաց հայ. բլնով բառն ընդունուած է, կ'ըսէ Պր. քննադատը. իրաւունք ունի, բայց ընդունուած է միայն — ղիկննայի Միխիթարեանց կողմէն: Իւր առջեւ ունեցած բն. Պատմութեանց մէջ կրնայ՝ եթէ ուզէ, գրուել թէ «այլք» իւր բառը կը գործածեն. մենք մեր ծրագրով հաւատարիմ մնալու համար միայն եւ միայն որոշորէնին մէջն ասիպուեցանք իւր բառն ալ առնուլ, եւ կրնայ՝ եթէ ուզէ, տեսնել Պր. քննադատը, թէ նոյն իսկ պատկերներու վրայ (տ. Բուսաբ. Պտկ. 2. 26. Բ. Գ. Պտկ. 4. 26. Բ. Գ. Պտկ. 6. 26. Բ. Գ. Ե. այլն.) միայն բլնով բառը գործածած ենք (բլնով = թաղանթաբլն եւ այլն): Եթէ քննադատին առաջարկած ձամբէն երթնայինք, մեր բլնով բառը պիտի յիշատակուէր, բայց ինչ պիտի ըտէին մեր նախորդ քննադատները...: Մեր հեղինակած Նոթելով (Protoplasma) բառը կը հաւանի (փոխանակ ուրիշներու՝ որոշորէն բառին), բայց կը մերծէ chlorophyll համար տեղեւորուելու բառ եւ կ'առաջարկէ ինչո՞ւնեւոր, բայց այս գերմաներէն Grünstoff բառն է, որ chlorophyll հետ նոյն չէ: Թեւեւ յուշարեւի բառ առ բառ թարգմանութիւնը տեղեւորուել չի, բայց մեր լեզուին համար պէտք եղած իմաստը չարտայայտուր այդ. Եւստ կը տարակուսինք...: Աշխարհաբարի մէջ հասարակ անգլաններն ալ իւր գոյական կը գործածուին՝ մանաւանդ բարդութեանց մէջ. այսպէս երկնադոյզայ կրնայ գոյական հետ քննադատը (որ ինչպէս ինչ...: Ինչո՞ւնեւոր չի պարունակեր տեղեւոր գաղափարը, այս պատճառաւ ալ Grünstoff չի գործածուիր chlorophyll կամ phytochrom(ule) ի տեղ, այլ Blattgrün = տեղեւորուելու գերմաներէն կրնայ ըսուիլ եւ սակայն հայերէն ոչ: Մենք հայառական կը կարծենք: Թերի կը գտնէ մեր դասագիրքը, վասն զի — չենք մեկնած ինչո՞ւնեւորն ու ինչո՞ւնեւորն: Եթէ չենք մեկնած կրնայինք երեւար գրել թէ ինչո՞ւնեւոր մը (որպիսին ըլլալ չ'երեւար Պր. քննադատը) կրնայ ինչ (իւր հաստատուն մարմին) եւ ինչ (իւր ծորիւն) իրարմ զանազանել. եթէ քննադատը չի կրնար զանազանել,

